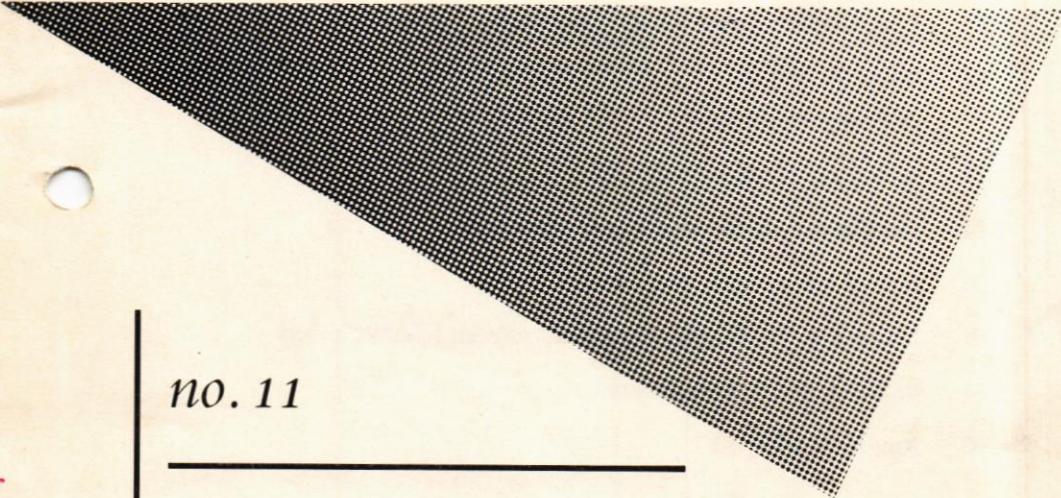

IN DE WAAGSCHAAL

no. 11

nieuwe jaargang 18

16 september

1989

IN DEN VREEMDE

INHOUD

- 3 Kopmels, Rens: De weg in den vreemde (Luc. 15:13b)
- 5 van der Molen, L.: Dienen op de planeet
- 13 Visser-Schroot, Inny: Gesprekken in de Godsdienstles
- 15 Boon, Rudolf: Een vergeten hoofdstuk uit de geschiedenis van de Franse Revolutie
- 21 Anorynus: (Op)stoppertjes
- 24 van Gennep, F. O.: Gemengde gevoelens
- 26 Veertig jaar geleden geschreven
- 27 Eerbeek, J. D. W.: Gevangenispastoraat en schuldbeleving
- 31 de Roest, H. P.: Gezichtspunt
- 32 van de Redactie

REDAKTIE: M.G.L. den Boer (voorzitter), A.J. van Dijk, F.O. van Gennep, C. v.d. Kooi, L.A. Kopmels, G.G. de Kruijf, J. Muis, H. P. de Roest, J.G. Ruis, Mevr. E.H. Slob-van der Spiegel, J. Verheul, I.C. Visser-Schroot, M.A. Vrijlandt.

ADMINISTRATIE: Mevr. C.E. Bakker, van Humboldtstraat 89, 3514 GN Utrecht, tel. 030-733358.

RED.SECRETARIAAT: E.J. de Wijer, Bedumerschans 17, 3432 TC Nieuwegein, tel. 03402-64486. (Afschrijven naar dit adres. Kopij dient als regel uit niet meer dan 2000 woorden te bestaan.)

MEDEWERKERS: E.J. Beker, Ad den Besten, K. Blei, Th. de Boer, R. Boon, F.J. Brinkman, J.M. Hasselaar, P. Hijmans, H.W. de Knijff, J. van Malde, H.H. Miskotte, N. van Oosterzee, Mevr. L.W. van Reyendam-Beek, G.H. ter Schegget, A.W. Vlieger, J. van der Wiel.

DRUK: Drukkerij Kerckebosch, Julianalaan 67, 3708 BB Zeist, tel. 03404-21444*.

VERSCHEIJNING: 21 maal per jaar.

ABONNEMENTSPRIJS: per jaar f 55,-, steunabonnementen f 65,-, (indien gewenst f 35,-). Abonnees ontvangen jaarlijks een acceptgirokaart. Postrekening 2620510, t.n.v. penningmeester „In de Waagschaal”, Utrecht. Losse nummers kunnen worden besteld door f 3,50 over te maken op bovengenoemde rekening, met vermelding van het gewenste nummer.

GEVANGENISPASTORAAT EN SCHULDBELEIVING

In onze niet al te frequent lopende serie „Straffen, schuld en vergeven”, geven wij het woord aan drs. Jan Eerbeek, gevangenispredikant in Scheveningen. In het artikel een aantal kenmerken van schuldbeleving, de onmogelijkheid om binnen de muren van een gevangenis tot het verwerken van schuld te komen en een pleidooi voor de liturgie, een Asylum van Godswege.

Het komt nogal eens voor de mensen in de gevangenis helemaal worden gezien in de sfeer van schuld en tekort. Het schuldig-zijn tekent hun hele leven. Er kan alleen maar in negatieve termen over hen worden gesproken. Bij zo'n opvatting is de gevangenis-pastor er dan vooral voor om de mensen van hun schuld bewust te maken. Hij is de katalysator van het berouw over de begane zonde.

Aan mij wordt bij lezingen over het gevangenis-kerkewerk regelmatig de vraag gesteld of ze zich ook van hun schuld bewust zijn.

Alvorens toe te komen aan de vraag hoe schuld beleefd wordt in een detentie-situatie wil ik stellen dat mijns inziens het motief voor het gevangenis-pastoraat niet exclusief gelegen is in de schuld die gedetineerden dragen. De vraag naar de schuld is voor iedere mens aan de orde. Of hij nu in de gevangenis is of niet. Het motief voor het gevangenis-pastoraat ligt veeleer in het gestalte geven aan zuster- en broederschap. Het evangelie roept op om een blijvende gemeenschap gestalte te geven ook als muren ons van elkaar scheiden. Dat zien we als de gevangenis of gevangenen worden genoemd: „Ik ben in de gevangenis geweest”, zegt Jezus, „en gij zijt tot mij gekomen” (Matteus 25 : 36) en „Denkt aan de gevangenen alsof gij met hen gevangen waart.” (Hebr. 13 : 3).

Uiteraard kan tegen die achtergrond in de pastorale contacten de vraag naar de schuld en de verwerking daarvan ook een plaats hebben.

Belemmeringen in schuldbeleving

Bij mensen die korte of lange tijd in een inrichting van justitie doorbrengen zijn nogal wat belemmeringen waarneembaar om de vraag naar hun eigen schuld onder ogen te zien. Ik noem er een vijftal.

Een eerste belemmering wordt gevormd door de detentie-situatie.

De gevangenis roept het beeld op van een omgeving waarin iemand tot inkeer komt. Maar die inkeer bewerkt de gevangenis meestal niet. Want om het eigen falen onder ogen te zien is een veilige omgeving nodig. En om de schaduwzijde van het leven te kunnen tonen is een klimaat nodig waarin men zich geaccepteerd voelt. Maar zo'n omgeving biedt de gevangenis in geen enkel opzicht. Integendeel. Een gevangenis is juist een onveilige situatie om diepste gevoelens te tonen. Het is een harde wereld waar een sterke-mannen-cultuur onderling dominant is. Wie sterk is heeft het voor het zeggen. Het is moeilijk om zwakheid te tonen. Het laten zien van je diepste

gevoelens kan tegen je worden gebruikt. Gevoelens van angst, twijfel, onzekerheid, schuld worden dan ook zelden met elkaar gecommuniceerd. Dit wordt nog versterkt door het feit dat een gevangenis een „gemeenschap” is van mensen die elkaar niet zelf hebben uitgekozen. Een ander punt wat in verband met de detentie-situatie genoemd kan worden is het zogenaamde mortificatieproces. Dit mortificatieproces is beschreven door de socioloog E. Goffman. Het treedt op in zogenaamde totaalinstituties. Dat zijn woongemeenschappen waar het programma volledig in het teken staat van het vervullen van de doeleinden van de institutie. Dit mortificatieproces komt er op neer dat het persoon-zijn van de mensen die er verblijven wordt afgebroken. Ze worden in de beleving van hun individualiteit aangetast. Een voorbeeld van wat in dit proces gebeurt is dat ze van vrijwel alle verantwoordelijkheden die ze normaal dragen worden ontdaan.

Een tweede belemmering die gesignaleerd kan worden is dat het *schuldigzijn* aan een bepaald delict meestal *niet op zichzelf* bestaat. Criminaliteit ligt vaak in het verlengde van een hopeloze geschiedenis. Nogal wat mensen in de gevangenis kennen uit hun eigen levensgeschiedenis de gebrokenheid van het leven aan den lijve. En het komt nogal eens voor dat de pijn die ze anderen aandoen een herhaling is van de pijn die ze zelf hebben ervaren. Iemand die voor zware geweldsdelicten was veroordeeld zei me: „Het enige wat ik me van mijn vroegste jeugd kan herinneren is dat ik werd opgesloten in een kast.”

Ik ontmoet veel mensen die kansarm zijn opgegroeid op emotioneel, sociaal van maatschappelijk gebied. En dan zie je dat er in hun leven een vicieuze cirkel ontstaat die ze op eigen kracht niet meer kunnen doorbreken.

In de derde plaats kan de schuldbeleving geblokkeerd worden door factoren in de *persoon zelf*. W. J. Berger onderscheidt een aantal karakteristieken van mensen in de gevangenis. In het verband van dit overwerp zijn daarbij de volgens relevant: gebrek aan zelfkennis; geen introspectie; een gebrekkige of afwezige identiteit; verhoogde kwetsbaarheid en onveiligheid. Voor iemand die in zichzelf deze achtergrond heeft is het heel moeilijk om de verantwoording voor eigen leven en daden onder ogen te zien.

Een vierde punt dat genoemd kan worden is de vervaging van de eigen schuld door een zich herhalende ervaring *in de eigen gevoelens gekwetst te worden op een onredelijke manier*. Veel gevangenen accepteren in zekere zin hun straf. „Je zit niet voor zweetvoeten” wordt nogal eens gehoord. Maar er wordt weerstand opgeroepen als de straf een als onredelijk beleefde uitstraling krijgt naar het eigen leven. Zoiets wordt bijvoorbeeld gevoeld als er in de familie iets is en men wordt dan niet in de gelegenheid gesteld om daarbij aanwezig te zijn (ziekte, sterfgeval). We zitten hier in het gebied van de neveneffecten die de straftenuitvoering heeft. Zo kan er tijdens de detentie een vervlakking optreden van het „eigen aandeel” en een versterking „van wat jou (door justitie, de maatschappij) is aangedaan”. Ik denk dat hier één van de verklaringen ligt waarom de schuldvraag is een Huis van Bewaring vaak indringender aan de orde is dan in een gevangenis.

Als vijfde wil ik de *grootte* van de schuld noemen. Het gebeurde rondom het delict kan zo diepingrijpend zijn dat het ontwijken van de realiteit oof een vertekening ervan de enige kans op overleven lijkt. Als het echt in z'n omvang toegelaten zou worden, zou men niet meer weten waar men het zou moeten zoeken.

Het pastorale asyl

Een belangrijke functie die het pastoraat in levensbeschouwelijke zaken binnen de inrichting van justitie vervult is de asyfunctie. Deze functie is ontleend aan het Oud Testamentische asyl, zoals men dat kon krijgen in vrijsteden. Het asyl biedt beschutting en veiligheid. De mens is er los van hen die hem op zijn huid zitten. Hij ontkomt aan het onheil en hij raakt aan het heil. Als het om persoonlijke beleving gaat is een gevangenis zoals boven omschreven een in veel opzichten onveilige situatie. In de ontmoeting met de pastor mag de mens zijn wie hij is. Hij mag tonen wat in hem omgaat. Zo kan de pastoor er zijn voor de mensen. Hij hoeft niets van hen. Wanneer iemand zich zo in al zijn kwetsbaarheid geaccepteerd weet, kan ook de veiligheid groeien om aarzelend en stamelend over schuld te spreken. Het pastorale gesprek over de schuld kan alleen wezenlijk worden gevoerd en zijn diepte krijgen vanuit een met zorg opgebouwde relatie van aanvaarding.

Pastoraat in het teken van de liefde van God

Het gevangenispastoraat heeft weet van die aanvaarding. Dat is de kern en de hartslag van het evangelie. Het staat in het teken van de liefde van God voor de mensen. Met zijn liefde en genade komt God ons tegemoet, hoe onze geschiedenis ook is. Dat zien we in het verhaal van de verloren zoon. De omhelzing van de vader gaat vooraf aan de schuldbelijdenis van de zoon. In zijn liefde voor ons laat God ons voelen dat wij meer zijn dan de donkere bladzijden in onze geschiedenis. Wij mogen dragers van een nieuwe geschiedenis zijn.

Beleving van schuld

Waar beleving van schuld bestaat kan die veelsoortig zijn. Hij kan bestaan in een gevoel voor wat het slachtoffer is aangedaan. Bij vrijwel iedereen bestaat het in ieder geval in wat de naaste relaties door de detentie-situatie wordt aangedaan. Dat schuldgevoel is meestal ook de detentie door blijvend. Je wordt er iedere week bij je bezoek aan herinnerd. Daarin speelt 't zeker ook het opgroeien van de kinderen en het appèl wat zij op je doen een rol.

Soms wordt ook het gepleegde delict als schuld tegenover God beleefd.

De duiding van de schuld

Om tot een eerlijke verwerking van schuldgevoelens te kunnen komen is het noodzakelijk duidelijk te hebben tegenover wie of wat die schuld bestaat en wat die schuld precies inhoudt. De pastor kan een belangrijke rol spelen in dit proces van duiding van de schuld. Hierbij wil ik twee kanttekeningen maken.

De eerste is dat onderscheid gemaakt moet worden tussen juridische schuld (als overtreding van een norm) en religieuze schuld (het schenden van de verbondsrelatie met God). Mensen in de gevangenis zijn veroordeeld vanwege een juridisch vastgestelde schuld. Daarmee is dus niet tegelijkertijd uitgesproken dat hun schuld op religieus gebied groter zou zijn (een groter zondaar) dan die van anderen die in de kerk buiten de gevangenis komen.

Een tweede punt wat ik wil noemen heeft te maken met degene ten opzichte van wie de misdaad is bedreven. Het komt nogal eens voor dat men denkt dat de schuld gelenigd is als de straf is uitgezeten.

In de kring van het gevangenispastoraat komt steeds meer aandacht voor de relatie dader-slachtoffer. Dit is vooral gestimuleerd door het werk van prof. dr. H. Bianchi. Hij pleit in het kader van de rechtspleging voor de terugkeer van het slachtoffer in ons recht. Bianchi stelt dat in ons stelsel een conflict niet meer in zijn eigenlijke proporties wordt gezien, maar vervangen is door een conflict tussen een dader en een institutionele autoriteit. Daartegenover beroept Bianchi zich op het Oude Testament in een pleidooi voor conflictoplossing tussen dader en slachtoffer. Zo wil hij toe naar onderhandelingen waarin een schadevergoeding overeengekomen kan worden.

Verwerking van de schuld

De bijdrage van Bianchi kan ons ook in het pastoraat helpen de schuldvraag in zijn juiste verhoudingen te zien. Daar waar mogelijk zal de pastor ook bemiddelend kunnen optreden. Of een opening zoeken om iets van verzoening op gang te brengen. Dat is echter niet altijd mogelijk. De weg naar het slachtoffer kan volkomen geblokkeerd zijn. Omdat het slachtoffer er niet meer is. . . of omdat zo'n diepgaand leed is ervaren wat nooit verwerkt kan worden dat ieder contact tot de onmogelijkheden gerekend moet worden of omdat de slachtoffers niet precies te achterhalen zijn (bijvoorbeeld bij grote drugstransporten; de slachtoffers in de persoon van gebruikers zijn ontelbaar).

Als een contact met het slachtoffer niet mogelijk is, zal toch gezocht moeten worden naar mogelijkheden om in het verdere leven iets te doen met wat gebroken is. Nogal wat gedetineerden hebben ook die behoefte. Velen nemen zich voor iets te doen op maatschappelijk gebied ten behoeve van anderen. In het gevangeniskerkewerk zullen wij ook creatief moeten zijn in het aanreiken van die mogelijkheid. Zo is er vanuit het Huis van Bewaring Scheveningen ooit eens contact geweest met een kindertehuis van het Leger des Heils om kapot speelgoed te repareren. Het ging dan soms om stukjes speelgoed die nog het enige waren wat kinderen van hun eigen ouders hadden.

Waar mogelijk zullen wij mensen zo nabij moeten zijn dat zij niet in een verlamdend schuldgevoel blijven steken, maar dat zij met wat gebroken is in hun leven toch een weg zoeken die iets van heelheid dichterbij brengt. Tenslotte moet nog benadrukt worden dat het proces van beleving, duiding en verwerking van de schuld nooit op

zichzelf bestaat. Het gaat altijd gepaard met een wezenlijke functie van het pastoraat die de mens waar nodig helpt bij de ontdekking en versterking van zijn persoon-zijn.

De viering van de liturgie

Voor het gevangenispastoraat is de viering van de liturgie van week tot week wezenlijk. Voor het aangezicht van God mogen we samenkomen. Met heel ons leven. In verootmoediging en genadeverkondiging. Wij mogen leven op de adem van zijn stem. Belangrijk voor de kerkdiensten in de gevangenis is dat zij in relatie staan tot de kerken buiten de gevangenis. In veel inrichtingen wordt aan de kerkdiensten deelgenomen door kerkgangers van buiten. Hun deelname is wezenlijk. Want in hun persoon – in de handdruk die zij geven, in de omhelzing, in het zich herinneren van de naam – leggen zij zichtbaar en voelbaar getuigenis af van de liefde aan God voor de mensen.

J. D. W. Eerbeek
gevangenispredikant Scheveningen

Geraadpleegde literatuur:

Berger, W. J., *Justitiepastoraat: een vergrootglas voor het algemeen pastoraat*, omgewerkte tekst van een voordracht gehouden voor pastores, verbonden aan inrichtingen van justitie, maandag 11 mei 1970 te Nuland.

Bianchi, H., *Gerechtigheid als vrijplaats, de terugkeer van het slachtoffer in ons recht*, Baarn 1985.

Goffman, E., *Totale instituties*, Rotterdam² 1975.

GEZICHTSPUNT

Tijd voor een ander beleid?

Behalve het resultaat van 6 stemmen in de gemeente Rucphen, zorgend voor een stijging van 0,0% naar 0,1%, heeft de oproep van een aantal predikanten om bij de verkiezingen op de SGP te stemmen geleid tot o.a. een spectaculaire winst in Staphorst (van 31,7% naar 32,7% – en dat terwijl de opkomst aldaar zakte van 93,7% naar 90,7%, kun je nagaan!)

In de gemeente Graafstroom viel, helaas, een achteruitgang te constateren van 19,5% naar 19,4%. De verstoktheid der harten zit er daar diep in.

Toch, mijn wereld stortte in elkaar op die bewuste morgen, toen mijn oog de paginagrote advertentie ontwaarde. De discussies over geloof en politiek waren mij